

Edebiyatta Alkol ve Madde Kullanımının Fenomenolojik Betimlemeleri

Phenomenological Descriptions of Alcohol and Substance Use in Literature

✉ Dilek AKSOY¹

¹Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

Öz

Amaç: İnsan deneyimlerinin edebi olarak ifade edildiği anlatılarda insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişi olan alkol ve madde kullanımı yazarların yapıtlarında kaleme aldığı ilgi çekici deneyimlerden biri olmuştur. Bu çalışmanın amacı alkol ve madde deneyiminin dolaylı olarak sunulduğu söz konusu metinlerde yer alan fenomenolojik betimlemelerin incelenmesidir.

Yöntem: Araştırmada öncelikle alkol ve madde kullanımının edebiyattaki görünüşleri, fenomenolojik betimlemenin ne demek olduğu ve edebi anlatıların fenomenolojik bakışta nasıl konumlanabileceği hakkında çalışmanın hedefine göre çerçelenmiş literatür bilgisi sunulmuştur. Sonrasında fenomenolojik olarak değerlendirmek üzere De Quincey'in Bir Afyon Tiryakisinin İtirafı, Baudelaire'in Şarabın Şiiri Esrarın Şiiri, London'un Bir Alkolik Anıları, Svevo'nun Cömert Şarap, Bulgakov'un Morfin, Simmel'in Acı Yudum ve Benjamin'in Esrar Üzerine adlı yapıtlarından alıntılar yapılmıştır. Alkol ve madde kullanımının edebi yapıtlardaki tezahürlerine dikkat çekmek amacıyla incelenen fenomenolojik betimlemelerden Colaizzi'nin fenomenolojik analiz stratejisine göre temalar oluşturulmuş; bu temaları içeren betimlemeler de maddelerin türüne göre viski, şarap, esrar, afyon, morfin ve kokain alt başlıklarında kategorize edilerek tartışılmıştır.

Bulgular: Fenomenolojik betimlemelerin analizi sonucunda edebi yapıtlarda alkol ve madde kullanımıyla ilgili ortaya çıkan temalar alkol/madde kullanım nedenleri, alkol/madde etkisindeki deneyimler, alkole/maddeye atfedilen anlamlar ve alkol/madde kullanımını sonlandırma isteği olmuştur.

Sonuç: Adsız Alkolikler toplantılarındaki katılımcıların anlatım tarzında olan bu ifadeler Husserl'in fenomenolojik yaklaşımıyla bakmamız, alkol ve madde kullanımına ve bağımlılığa dair hali hazırda olan düşüncelerimizi bir yana bırakıp bu deneyimin deneyimleyen özneye nasıl görüldüğünü anlamamızda işlevsel bir yaklaşım sunması düşünülmüştür.

Anahtar kelimeler: Edebiyat, alkol ve madde kullanımı, fenomenoloji, bağımlılık

Abstract

Objective: Alcohol and substance use, which has a history as long as human history in the narratives in which human experiences are expressed literary, has also been one of the interesting experiences written by the authors in their works. The aim of this study is to examine the phenomenological descriptions in the texts in which the alcohol and substance experience is indirectly presented.

Method: In the research, first of all, the literature information about the appearance of alcohol and substance use in literature, what phenomenological description means and how literary narratives can be positioned in phenomenological perspective, framed according to the aim of the study, is presented. Afterwards, in the study, De Quincey's Confessions of an English Opium-Eater, Baudelaire's La Paradise Artificiels, London's John Barleycorn: Alcoholic Memoirs, Svevo's Generous Wine, Bulgakov's Morphine, Simmel's To the Bitter End and Benjamin's On Hashish excerpts have been taken from their works. In order to draw attention to the manifestations of alcohol and substance use in literary works, themes were created according to Colaizzi's phenomenological analysis strategy from the phenomenological descriptions; descriptions containing these themes were also categorized and discussed under the sub-headings of whiskey, wine, cannabis, opium, morphine and cocaine according to the type of substances.

Results: As a result of the analysis of phenomenological descriptions, the themes related to alcohol and substance use in literary works were the reasons for alcohol/substance use, experiences under the influence of alcohol/substance, the meanings attributed to alcohol/substance, and the desire to end alcohol/substance use.

Yazışma Adresi/Address for Correspondence: Dilek AKSOY, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye
E-posta: dilek.aksoy@windowslive.com
ORCID ID: 0000-0002-1401-1961

Geliş Tarihi/Received: 06.12.2021
Kabul Tarihi/Accepted: 23.02.2022

Conclusion: It is thought that we look at these expressions, which are in the narration style of the participants in Alcoholics Anonymous meetings, with Husserl's phenomenological approach, leaving aside our current thoughts about alcohol and substance use and addiction and presenting a functional approach in understanding how this experience appears to the experiencing subject.

Keywords: Literature, alcohol and substance use, phenomenology, addiction

Giriş

Sözlü gelenekle başlayıp yazılı anlatımla birlikte insan hayatındaki varlığını sürdüren hem yazarı hem de okuyucusu olan insana dair çok sayıda konuya estetik bir ışık tutan edebiyatın aydınlatığı konulardan biri de alkol ve madde kullanımıdır. Alkollü içeceklerle olan eğilimin insanlığın tarihi kadar eski olduğu düşünülmektedir (1,2). Keza, madde kullanımının geçmişinin de çok eskilere dayandığı tarih öncesi dönemde kenevirin çeşitli amaçlarla kullanımıyla ilgili antropolojik bulgulardan anlaşılmaktadır (3). Buradan hareketle zaman olarak insanın dünyadaki varlığının büyük bir kısmına denk düştüğünü söyleyebileceğimiz bu maddelerin kullanımının edebi ürünlere olan yansımaları da çok uzun sürmemiştir. Alkol ve madde kullanımıyla ilgili anlatılara M.Ö. 2000'li yıllarda karşılaşılan eski Mısır şiiri dizelerinden Ömer Hayyam'ın Rubai'lerine, şarap tanrısı Dionysos'un yer aldığı mitoloji metinlerinden günümüze kadar birçok yapıtta rastlanmaktadır (2). Bu makale, söz konusu yapıtlarda olduğu gibi yazarlar tarafından alkol ve madde kullanma deneyimlerinin ve bu deneyime yönelik izlenimlerin aktarıldığı edebi metinlerde yer alan fenomenolojik betimlemelerin incelenmesi amacıyla yazılmıştır. Bu hedef doğrultusunda fenomenolojik betimlemelerin alıntılı olduğu yapıtlar alkol ve madde kullanımı temasını işleyen 19. ve 20. yüzyıl yazarlarından Thomas De Quincey'in *Bir İngiliz Afyon Tiryakisinin İtirafı* (4) (1822) romanı, Charles Baudelaire'in *Şarabın Şiiri Esrarın Şiiri* (5) (1860) adlı denemesi, Jack London'un *Bir Alkoliğin Anıları* (6) (1913) romanı, İtalo Svevo'nun *Cömert Şarap* (7) (1926) romanı, Mihail Bulgakov'un *Morfin* (8) (1927) adlı uzun öyküsü, Johannes Mario Simmel'in *Acı Yudum* (1) (1962) romanı ve Walter Benjamin'in *Esrar Üzerine* (9) (1972) adlı denemesinden oluşmaktadır.

Edebiyatta alkol ve madde kullanımının fenomenolojik olarak incelendiği çalışmalara dair literatür taraması yapıldığında ulaşabildiğimiz sınırlı sayıda çalışmada yazarların alkol ve madde kullanımlarının edebi çalışmalarına olan etkilerinin ele alındığı fakat fenomenolojik bir değerlendirme yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunlardan biri olan Day ve Smith'in 2003 yılında yayınladıkları çalışmada (10), Ernest Hemingway, F. Scott Fitzgerald, William Faulkner, Charles Bukowski, S. Taylor Coleridge, Mary Shelley, Walter Scott gibi çok sayıda yazarın rahatlamak, yaratıcılıklarını artırmak, yaratıcılık süreçlerini sonlandırarak yazmayı bırakmak gibi amaçlarla yoğun alkol kullanımlarının yanı sıra psikoaktif maddelerin de yazarlar tarafından edebi üretim süreçlerinde kullanımının önemli bir

yeri olduğu anlatılmaktadır. Diğerlerinde ise Van Manen'in 1944 yılında yayınlanan çalışmasında (11) olduğu gibi romanlar fenomenolojik açıdan irdelenmiş olup burada da alkol ve madde kullanımına yönelik özel bir değerlendirmeye yer verilmediği görülmüştür.

Edebiyatta Alkol ve Madde Kullanımına Fenomenolojik Bakış

Okuyucuya güçlü ve değerli bir insan deneyimi takdim ediyor oluşu edebiyatın gücüdür (11). Alkol ve madde kullanımıyla ilgili deneyimlerin sunulduğu edebi metinler bağımlılığa ve bu sorunla mücadele eden kimselere ilişkin halihazırda bulunan izlenimlerimizi değiştirebilecek güce de sahiptir. "Kötüye kullanım ve bağımlılığın modern tanısız kavramları ve operasyonel tanımları, karmaşık bir sorunu basitleştirme eğilimindedir ve edebi kayıtlar, farklı psikoaktif ilaç sınıflarını kullanma konusundaki oldukça bireysel deneyimin bakış açısını yeniden kazanmamıza yardımcı olur." (10) Bu noktada bireysel deneyimin bakış açısını metodolojik bir düsturla edinebilmek için en uygun yöntemlerden biri olan fenomenolojiden faydalanabiliriz.

Batı geleneğinin en büyük sistematik filozoflarından biri olan Edmund Husserl'in (12) doğal kavrayışın karşısına felsefi kavrayışı koyarak ortaya çıkardığı fenomenoloji hem bir yöntem hem de bir düşünüş tarzıdır (13). Husserl'in yöntemi sayesinde bir edebi yapıtta anlatılanların bilinçli olarak farkında olmamız bizi ilgilendirmese de bu bilincin kendisi hakkında düşünebiliriz (14,15). "Edebiyat, bir karakterin deneyimini, okura kulak kabartmaya davet ederek adeta bir tür ertelenmiş fenomenoloji ile betimleyebilir ve her fenomenolojik betimleme, bu deneyim biçiminin yaşandığı gibi olduğu duygusunu okurda uyandırır." (12) Alkol ve madde kullanım deneyimlerini ve izlenimlerini bu saf yaşantıları betimleyerek açığa çıkaran (16) yazarlar, alkolü ve maddeyi o an doğrudan deneyimleyemeyen okurda, kendisi yaşamasa da bu özel bilinç durumu üzerine düşünebileceği bir zihinsel etkinliğin başlamasına neden olurlar. Bu şekilde bir bilinç deneyimi olarak alkol ve madde kullanımına fenomenolojik açıdan baktığımızda bu deneyimi "sanki bir resme belirli bir şekilde bakıyormuşçasına artık boyayı ve tuvali görmeden, yüzeyden görüldüğü haliyle neyse o olarak görürüz." (11) Bağımlılık boyutunda olsun ya da olmasın alkol ve madde kullanan bireylere ve bağımlılık olgusuna bakışımızı değiştirip bu konuda bizi bilimsel perspektifin tanımlamalarından da farklı bir noktaya taşıyabilecek söz konusu fenomenolojik tasvirlerin hepsi "öznenin bakış açısından tikel bir bilinç edimini tanımlar. Öznel bir şekilde icra edilirse, özne kendi deneyimine iştirak

ederken, betimleme o tipteki deneyimin özünü kavrar.” (12)

“İnsanoğlu kendi dışına çıkamayan, başkalarını ancak kendi içinde tanıyabilen ve aksini iddia ettiğinde yalan söyleyen bir yaratıktır.” (17) Bu minvalde fenomenoloji pratiğini insanın kendi dışına çıkabilmek amacıyla bulduğu yöntemlerden biri olarak da düşünebiliriz. Fenomenolojik yöntem sayesinde herhangi bir bilinçli deneyimi ya da deneyimleri birinci şahsın bakış açısından betimleyebilmemiz mümkün olmaktadır (12). Bu çalışmada değerlendirilen alkol ve madde deneyimlerinin betimlendiği edebi yapıtların yazarları bu deneyimin öznesi tarafından nasıl görüldüğünü anlayabilmemizi sağlayacak biçimde detaylı tasvirler yapmaktadırlar. Bu fenomenolojik betimlemeler psikolojik açıdan bilhassa bireyin algıladığı deneyimleri öne çıkarmaktadır (18). Algılanan bu deneyimlerin içeriği, Husserl’in teorik düşüncesine göre dilde ifade edilebilecektir (12). Bu düşünce dilin en iyi kullanım alanı olan edebiyatta çok sayıda fenomenolojik betimlemenin varlığını da anlamlandırmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada, alkol ve madde kullanımının edebi yapıtlarda yer alan fenomenolojik betimlemelerini incelemek amacıyla, nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenolojik yöntem kullanılmıştır. Herhangi bir fenomenle ilgili öznel yaşantıların evrensel açıklamasını yapmayı hedefleyen fenomenoloji (19), felsefi bir disiplinden çıkmıştır ve kurucusu olan Edmund Husserl’e göre bu amaca ulaşması için belli bir metodolojiyi benimsemesi gereklidir (20).

Konusu itibarıyla herhangi bir katılımcısı olmayan bu çalışmada veri toplamak amacıyla kullanılan bir ölçek bulunmamaktadır. Çalışmada amaçlı örnekleme yöntemiyle alkol ve madde kullanımı konusunu içeren edebi yapıtlar seçilmiştir. Bu yapıtlar; Thomas De Quincey’in *Bir İngiliz Afyon Tiryakisinin İtirafı* (4) (1822) romanı, Charles Baudelaire’in *Şarabın Şiiri Esrarın Şiiri* (5) (1860) adlı denemesi, Jack London’ın *Bir Alkolliğin Anıları* (6) (1913) romanı, İtalo Svevo’nun *Cömert Şarap* (7) (1926) romanı, Mihail Bulgakov’un *Morfin* (8) (1927) adlı uzun öyküsü, Johannes Mario Simmel’in *Acı Yudum* (1) (1962) romanı ve Walter Benjamin’in *Esrar Üzerine* (9) (1972) adlı denemesidir. Bu edebi yapıtlardan alkol ve madde kullanımıyla ilgili deneyim ve izlenimleri içeren fenomenolojik betimlemeler ayrı ayrı aktarılmıştır. Veri olarak incelenen bu betimlemelerin analizinde Colaizzi’nin 1978 yılında önerdiği betimsel fenomenolojik analiz yöntemi (21) kullanılmıştır. Yedi basamaktan oluşan bu analiz yöntemi Tablo 1’de (22) gösterilmiştir:

Bulgular

Edebi yapıtlarda alkol ve madde kullanımının fenomenolojik betimlemelerini göstermek amacıyla elde edilen veriler dört temada incelenmiştir.

1. Alkol/madde kullanım nedenleri.

2. Alkol/madde etkisindeki deneyimler.

3. Alkole/maddeye atfedilen anlamlar.

4. Alkol/madde kullanımını sonlandırma isteği nedenleri.

Tema 1’de incelenen alkol/madde kullanım nedenlerine baktığımızda görülen ifadeler psikolojik, sosyal ve bedensel nedenler olarak tema kümelerine ayrılarak Tablo 2’de gösterilmiştir. Çoğunlukla ifade edilenler psikolojik nedenler olup bu tema kümesinde değerlendirilenler; merak, olgunlaşmanın göstergesi olarak düşünülmesi, sıra dışı zevkler deneyimleme isteği, egosantrik kişilik yapısı ve kişisel sorunlardan uzaklaşma isteğidir. Sosyal nedenler tema kümesinde değerlendirilenler; sosyal bir ortama ait olma arzusu, cinsiyet rolünün gereği olarak düşünülmesi ve kültürel bir anlamı olmasıdır. Bedensel nedenler tema kümesinde değerlendirilenler; bedeni rahatlatması ve yoksunluk semptomlarının üstesinden gelmedir.

Tema 2’de incelenen alkol/madde etkisindeki deneyimlerine baktığımızda görülen ifadeler psikolojik, bedensel ve sosyal deneyimler olarak tema kümelerine ayrılarak Tablo 3’te gösterilmiştir. Çoğunlukla psikolojik deneyimlerin ifade edildiği

Tablo 1. Colaizzi’nin fenomenolojik veri analizindeki basamaklar

1. İçeriğin tamamıyla ilgili genel bir düşünceye ulaşmak için her bir bulgunun birkaç defa okunması.
2. Her ifadeden incelenen fenomenle ilgili önemli bölümlerin çıkarılıp ayrı bir yere kaydedilmesi.
3. Bu önemli ifadelerden anlamların yapılandırılması.
4. Yapılandırılmış anlamların kategorilere, tema kümelerine ve temalara ayrılması.
5. Bulguların incelenen fenomenin kapsamlı bir açıklamasıyla bütünleştirilmesi.
6. Fenomenin temel yapısının belirtilmesi.
7. Araştırmacının betimleyici sonuçları karşılaştırması için bulgular doğrulanması.

Tablo 2. Alkol/madde kullanım nedenleri

Psikolojik nedenler	Merak etme
	Olgunlaşmanın göstergesi olarak düşünme
	Sıra dışı zevkler deneyimleme isteği
	Egosantrik kişilik yapısı
	Kişisel sorunlardan uzaklaşma isteği
Sosyal nedenler	Sosyal bir ortama ait olma arzusu
	Cinsiyet rolünün gereği olarak düşünülmesi
	Kültürel bir anlamı olması
Bedensel nedenler	Bedeni rahatlatması
	Yoksunluk semptomlarının üstesinden gelme

tema kümesinde değerlendirilenler; beklenen keyfi alamama, mizaca göre değişen etkiler göstermesi, algıda bozulmalar ve kişilikte değişim olmasıdır. Bedensel deneyimler tema kümesinde alkol/maddeye ilişkin duyuşsal deneyimleri; sosyal deneyimler tema kümesinde ise sosyal ortamda kendini daha iyi ifade edebilme görünmektedir.

Tema 3'te incelenen alkole/maddeye atfedilen anlamlar olumlu ve olumsuz anlamlar tema kümelerine ayrılarak Tablo 4'te gösterilmiştir. Çoğunlukla olumlu anlamların görüldüğü tema kümesinde değerlendirilenler; alkol/maddeye ulvilik atfetme, masum ve Tanrısal olduğunu düşünmedir. Olumsuz anlamlar tema kümesinde değerlendirilenler; alkol/maddenin tehlikeli bir zehir olarak düşünülmesidir.

Tema 4'te incelenen alkol/madde kullanımını sonlandırma isteğine neden olanlar psikolojik, bedensel ve sosyal nedenler tema kümelerine ayrılarak Tablo 5'te gösterilmiştir. Çoğunlukla psikolojik nedenlerin ifade edildiği tema kümesinde değerlendirilenler; sefalet hissi, ölüm korkusu, işlevselliği bozması ve kullanılan alkol/maddeden başka bir şey düşünemez

Tablo 3. Alkol/madde etkisindeki deneyimler

Psikolojik deneyimler	Beklenen keyfi alamama
	Mizaca göre değişen etkiler göstermesi
	Algıda bozulmalar
	Kişilikte değişim
Bedensel deneyimler	Duyuşsal deneyimler
Sosyal deneyimler	Kendini daha iyi ifade edebilme

Tablo 4. Alkol/maddeye atfedilen anlamlar

Olumlu anlamlar	Ulvilik atfetme
	Masum olduğunu düşünme
	Tanrısal olduğunu düşünme
Olumsuz anlamlar	Tehlikeli bir zehir olarak düşünme

Tablo 5. Alkol/madde kullanımını sonlandırma isteği nedenleri

Psikolojik nedenler	Sefalet hissi
	Ölüm korkusu
	İşlevselliği bozması
	Alkol/maddeden başka bir şey düşünememe
Bedensel nedenler	Tadını beğenmeme
	Bedenin hastalanması
	Yoksunluk semptomlarının ağırlığı
Sosyal nedenler	Maddi kayıplar
	Aile ve yakın çevreyle sorunlar

duruma gelmektir. Bedensel nedenler tema kümesinde değerlendirilenler; tadını beğenmeme, bedeninin hasta duruma düşmesi ve yoksunluk semptomlarının ağır olmasıdır. Sosyal nedenler tema kümesinde değerlendirilenler ise maddi kayıplar ve aile ve yakın çevreyle sorunlara neden olmasıdır.

Tartışma

Bulgularda oluşturulan temaları içeren fenomenolojik betimlemeler, konu edinilen alkol ve maddenin türüne göre viski, şarap, esrar, afyon, morfin ve kokain alt başlıklarında kategorize edilerek tartışılmıştır.

Viski: “Acı Yudum”

Travmatik yaşantıların ve yoğun kaygının beraberinde getirmiş olduğu alkolizmi konu edinen Avusturyalı yazar Johannes Mario Simmel *Acı Yudum* (1) adını verdiği romanında Peter Jordan isimli bir sinema oyuncusunun tedavi sırasında kendi konuşmalarını banda aldığı ses kayıtlarından viski bağımlılığının gelişim sürecini aktarmaktadır. Bu edebi yapının bize anlattığı şey “çocukluktan gelen bastırılmış sırların bağımlılığın kendine zarar verme davranışının altında yattığı bir hikayedir ve tedavi, bu anıların farkına varmaya ve bunlarla yüzleşmeye dayanır.” (10) Romanın başlangıcında bir önceki gece viski içerek sızan Peter Jordan'ın sabah uyandığında yaptığı telefon görüşmesi sonrasında fenalaşarak göğsünde “koca yumruğu” hissetmesiyle korkudan ne yapacağını bilemediği anda aklına gelen viskiyi zihinsel olarak nasıl deneyimlediğini şöyle ifade eder:

“Viski. Kafamdaki bu kelimeyle birlikte yeniden hayat uyandı içimde. Alkol için duyduğum soluk daraltan bir his içimi doldurdu. Viski bulmalıydım. Şu kutsanmış, sıkıntıdan kurtaran iyi Skoç viskisinden. Tadını, kokusunu alıyordum bile, gırtlığımdan aşağı, o tutsulu ve harika kayışını duyabiliyordum, o koca yumruğu çözüp nasıl yok ettiğini...” (1)

Viski düşüncesinin neden olduğu bu zihinsel deneyim sonrasında bir şekilde ulaştığı viskiyi içerken bedeninde neler olduğunu ise şu şekilde betimler:

“Viskimi içiyordum, harika serin viskiyi. Koklayabiliyordum da onu: Tek başına kalmış ulu ormanların kokusundan farksız olan o baharatlı kokuyu. Onu duyabiliyordum: Kristal parlaklığındaki çağiltılı dağ derelerinin, karanlık mahzenlerde yılanmış, kara tahtadan fıçıların ona kazandırmış olduğu o buruk, isli tadı. Gırtlığımda, kaygan ve kurşun gibi ağır, yanyor, gövdemi ısıtıyordu. Boğulurken, hava yerine su yutanlar gibi, bu viskiyi gırtlığımdan aşağı boşaltıp indiriyor, emiyor, pompalıyor, tıka basa dolduruyordum. Ve tıpkı olanca kuvvetiyle bir kez daha deniz yüzeyine ulaşmış boğulan bir insan gibi, baygınlığımdan kurtulup hayata dönüyordum.” (1)

Viski kullanımına dair fenomenolojik betimlemelerin yer aldığı yapıtlardan biri de Jack London'ın *Bir Alkolğin Anıları* (6)

adlı otobiyografik ögeler içeren romanıdır. Anlatıcısı olduğu kitabında kahramanına isim vermeyen yazar genel anlamda alkolü biri gibi “*John Barleycorn*” diye adlandırmaktadır. Gelecek nesillerin sağlığı için insanların John Barleycorn’u durdurması gerektiği düşüncesiyle sonuçlanan bu yapıtta anlatıcının alkol kullanımına başlamasında etkili olan faktör merak ve sosyal ortamda aidiyet duygusu olmuştur. Alkolle ilk deneyimini beş yaşındayken içtiği birayla yaşayan anlatıcı yedi yaşındayken şarapla, on dört yaşındayken de viskiyle tanışmıştır. Tadını hiç sevmeyişi halde kendini zorlayarak büyük bardaklarla içtiği viskinin ardından iki gün hastalanınca, bir daha içmemeye karar verir ve bunu “*Bir daha asla! diye yemin ettim. Oyun bu ödenen bedele değmezdi. Bedel çok ağırdı. Ahlaki bakımdan bir pişmanlığım yoktu. Tiksintim tamamen fizikseldi. Hiçbir yüce an bu sefalet ve acıya değmezdi.*” (6) şeklinde ifade eder. Ancak alkolden vazgeçiş kısa sürer ve farklı ortamlarda içmeye devam eder. Sonrasında sınırlı ölçüde içmeye karar verir ve şunları ifade eder:

“*Benim düşünceme göre viski tehlikeliydi, ama kötü değildi. Doğal dünyadaki tehlikeli diğer şeyler kadar tehlikeliydi. İnsanlar viskiden ölüyorlardı; ama balıkçılar da tekneleri alabora olunca boğuluyor, serseriler tren altında kalıp paramparça oluyorlardı. Rüzgarlar ve dalgalarla, trenler ve publarla başa çıkabilmek için insanın yargısını kullanması gerekir. Bir erkek gibi sarhoş olmak tamamdı, ama bunu akılcıca yapmalıydı. Artık litrelerce viski içmeyecektim.*” (6)

Alkol kullanımını “*erkekliğin işareti*” (6) olarak gören anlatıcı büyüme çağındayken farklı arkadaşlıklar edinip büyükler arasında yerini almasını sağlayan “*John Barleycorn*”un kendisi için ne anlama geldiğini ise şöyle belirtir: “*...Benim ihtiyacım zihinsel ve toplumsaldı. Dostluğu düşündüğümde, aklıma alkol geliyordu. Dostluk ve alkol Siyam ikizleriydi. Her zaman birbirlerine yapışık olarak bulunuyorlardı.*” (6)

Şarap: “İhtiyarların Sütü”

İtalyan kültüründe önemli bir yeri olan şarabın İtalyan edebiyatına yansımalarının örneklerinden olan *Cömert Şarap* (7) yazar İtalo Svevo’nun modernist romanıdır. Romanda sağlık sorunları nedeniyle beslenmesine dikkat etmesi gereken anlatıcı bir düğün daveti nedeniyle karısının doktordan izin alması sonrasında şarabın dozunu kaçırdığı sofrada, şarabın tesiri altında diğerleriyle yaptığı konuşmaları kendi bakış açısından deneyimlediği şekilde aktarmaktadır:

“*Hatıralara nasıl âşık olunursa, ben de o şaraba öyle âşıktım işte ve ondan kendimi sakınmıyordum, şarabın bana keyif ve kayıtsızlık vermekten çok kızgınlığımı artırıyor olması da beni şaşırtmıyordu. Nasıl kızmazdım? Hayatımın en acınası dönemlerinden birini yaşatmışlardı bana. Korkmuş ve yoksullaşmışım, hayatımda hamlara, damlalara ve tozlara yer açmak için cömert arzularımın her birini ölüme terk etmişim...*” (7)

Katı perhizi bozmuşken fazlasıyla içen anlatıcıya göre “*...şarap bugünü değil, geleceği darmaduman ediyordu.*” (7) Alkolün etkisiyle konuşmalarının içeriğini kontrol edemeyen anlatıcı, karısının bazı davranışlarından dolayı topluluk içerisinde duyduğu utanç üzerine şöyle bir tasvirde bulunur:

“*...Bardağımyı sımsıkı kavramıştım, onu tamamen boşaltmak ya da duvara, hatta pencerelere fırlatmak arasında gidip geliyordum. Sonra hepsini bir dikişte bitirdim. En canlı hareketimdi bu çünkü bağımsızlığımın ifadesiydi: bence bu o gece içtiğim en iyi şaraptı. Kendime yeni bir kadeh doldururken, hareketimi iyice uzattım, sonra ondan da hemen bir yudum aldım. Fakat mutluluk gelmek bilmiyordu bir türlü, o an vücuduma canlılık getiren aşırı yoğun yaşam enerjisinin tamamı, hınçtan ibaretti...*” (7)

Gerilimli konuşmalar arasında içmenin sonunu getiremeyen anlatıcıya karısının engel olmaya çalışması üzerine o davette bulunan başka bir karakterin “*Bırak içsin. Şarap ihtiyarların sütüdür.*” (7) demesi de kolektif olarak şarabın farklı toplum ve kültürlerde simgelediği birçok anlamdan birini göstermektedir.

Şarap hakkında ilgi çekici fenomenolojik betimlemeleri olan yazarlardan bir diğeri de Charles Baudelaire’dir. *Şarabın Şiiri Esrarın Şiiri* (5) adlı yapıtında Baudelaire “*İtiraf etmeliyim ki, şarabın iyiliklerini görünce kötü yanlarını ortaya dökmeye cesaret edemiyorum.*” (5) tarzında övgü dolu cümleleriyle şarabın insanlar üzerinde olumlu etkileri olduğunu anlatır ve şarabın neden olduğu sarhoşluğa bile ulvilik atfeder (5). Baudelaire’e göre “*Kötü sarhoşlar vardır; bunlar doğuştan kötüdürler zaten. Şarap içen kötü insan iğrençleşirken, iyi insan gerçekten şahane olur.*” (5) Baudelaire’in bu şekildeki keskin ifadeleri biraz da “bağımlıların ne olursa olsun arzu edilen tepkiyi uyandırmak için tasarladıkları hikayeleri sunması” (10) gibidir. Baudelaire’in şaraba yönelik bu cümlelerini değerlendiren Marcel Proust ise bu konuda “*Sağlıklı bir alkol karşıtlığı, şarabın övülmesini tasvip edemez.*” (23) demektedir.

“*Bazen şarabın konuştuğunu duyar gibi oluyorum...*” (5) diyen Baudelaire, şarabın kendi dilinden aktardığı tezahürlerini şöyle dile getirmektedir:

“*...Ben vatanın ruhuyum, yarı aşık, yarı askerim. Ben pazar günlerinin umuduyum. Çalışmak, günlerimize bereket getirir, şarap pazar günlerini mutlu kılar. Sen kol yenlerini kıvrımış halde dirseklerini aile masasına dayadığında, kıvançla şükredecek ve hoşnut kalacaksın. İhtiyar karının, senin en eski umutlarına ve günlük sıkıntılarına yarenlik etmiş bu ihtiyar kadının gözlerine ışıltı katacağım. Bakışını yumuşatıp gözlerinin derinliklerinde gençlik pırıltısını yeniden yakacağım...*” (5)

Esrar: “Lanetli Reçel”

Esrar ve birçok maddeyi kendi üzerinde deneyen Walter Benjamin’in *Esrar Üzerine* (9) adlı denemesinin, yazılış amacı ve

tarzı dolayısıyla birinci şahsın esrar etkisinde deneyimlediklerini okuyucuya aktaran fenomenolojik bir yapıt olduğu söylenebilir. Bu kitabı Türkçeye kazandıran çevirmenin notunda belirttiği üzere Benjamin'in bu çalışmasını "...geleneksel uyuşturucu edebiyatı rafına koymak büyük haksızlık olur." (9) Deney şeklinde bir gurup arkadaşıyla birlikte esrarı ve afyon, meskalin, afyonlu oksikodon gibi diğer uyuşturucu maddeleri kendine enjekte ettiren Benjamin'in bu yapıtında (9), esrar etkisindeyken ve sonrasında aldığı notların yanı sıra arkadaşlarının notları da yer almaktadır. Benjamin'in vefatından sonra bir araya getirilerek ve çeşitli düzeltmeler yapılarak yayınlanan bu kitaptaki kayıtlar (9) yazarı için çok değerlidir; zira Benjamin'e göre "*Esrar etkisini sadece esrar hakkında konuşurken gösterir.*" (9) Esrar hakkındaki bu konuşmalardan birinde Benjamin esrar deneyimini şu şekilde anlatmaktadır:

"Herkesçe bilinir ki, gözlerinizi kapayıp üzerlerine hafifçe bastırırsanız şekillerini kontrol edemediğiniz dekoratif figürler görmeye başlarsınız. Esrarın etkisi altında gördüğünüz uzamın mimarisi ve düzenlenişi de aslında az çok buna benzer. Kendilerini hangi noktada ve formda gösterecekleri baştan kontrol edilemez, bu yüzden hızlıca ve umulmadık bir şekilde görünürler. Ama bir kez göründüler mi, imgelem daha bilinçli bir oyun oynamaya ve onlara daha özgürce davranmaya başlar." (9)

Döneminin esrar kullanan yazarları arasında yer alan Charles Baudelaire'in de esrara yönelik farklı fenomenolojik tasvirleri bulunmaktadır. *Şarabın Şiiri Esrarın Şiiri* (5) adlı kitabının ilk bölümünde şaraba yönelik olumlu izlenimlerini aktaran Baudelaire, ikinci bölümünde ise "*lanetli reçel*" (5) dediği esrarın kötü yanlarını kendi deneyimleri ve başka esrar kullanıcılarına dair izlenimleri doğrultusunda şairane ifadeleriyle anlatmaktadır:

"Dolayısıyla müstesna şekilde yoğun zevkleri deneyimlemek isteyen gerek cahillerin, gerekse kibar çevreden insanların bilmesi gereken gerçek şu ki; esrarda aşırı doğal olandan başka mucizevi bir şeyi kesinlikle bulamayacaklar asla. Esrarın etkisini gösterdiği beyin ve organizma, evet, nitelik ve yoğunluk bakımından yükselmiş olabilir; ama her zaman kaynağına bağlı olağan bireysel olguları üretir. İnsan bedensel ve ruhsal mizacının ölümcül esaretinden kaçamayacaktır; esrar bir insanın bilindik izlenimleri ve düşünceleri için büyütücü bir ayna olacak ama yine sadece bir ayna olarak kalacaktır." (5)

Esrarın insan üzerindeki biyolojik ve psikolojik etkilerini üç evrede ele alan Baudelaire'e göre esrar kullanıcısının son evrede deneyimleyebileceği durumlardan biri şu şekilde tezahür etmektedir: "*Bazen kişiliğinizin ortadan kaybolduğu olur ve panteist şairlere özgü nesnellik içinizde öylesine anormal gelişir ki, dış nesneleri derinlikli düşünmeniz kendi varoluşunuzu unutmanıza yol açar ve çok geçmeden o nesnelere karışırsınız...*" (5)

Esrarı bu kadar kötüleyip şarabı da bir o kadar yücelten Baudelaire'in, asosyal olma isteğiyle esrarın verdiği sarhoşluğu şarabın verdiği sarhoşluğa değiştiriyor olması enteresan bir durumdur (24). "Ona göre, alkolün verdiği sarhoşluk aslında hesaplı, kontrollü, rasyonel, burjuva bir sarhoşluktur, oysa esrarın verdiği esrime, ünlü şiir kitabının adındaki kötülük anlamında kötüdür, yani asosyal, egosantrik, yıkıcıdır..." (24) Kitabının son sayfalarına yaklaşıırken esrarla afyonu da karşılaştıran Baudelaire'in, belli nedenlere dayanarak afyonu esrara göre daha masum bir madde olarak değerlendirdiğini görürüz:

"On yıllık esrar zehirlenmesinin yol açtığı felaketlerin on yıllık afyon bağımlılığıninkine denk düşer mi bilmiyorum; ama sadece şunu söyleyeceğim, içildiği an ve ertesi gün için esrar çok daha feci etkilere yol açar. Biri mülayim bir baştan çıkarıcıyken (afyon), diğeri sefih bir iblistir (esrar)." (5)

Afyon: "İlahi İlaç"

Çağdaşları arasında afyon kullanan yazarlardan en meşhur olanının Thomas De Quincey olduğu söylenebilir (4). Otobiyografik bir yapıt olan *Bir İngiliz Afyon Tiryakisinin İtirafı*'nda (4) yazar De Quincey "*ilahi ilaç*" (4) diye nitelendirdiği afyonu nasıl deneyimlediğini, bağımlılık boyutuna ulaşan kullanımını sonlandırma çabalarını, afyon kullanımının sosyoekonomik durumunu ve afyon kullanıcılarına dair izlenimlerini anlatmaktadır. Faydalı ve öğretici bir yanı olması umuduyla kaleme aldığı yapıtındaki (4) izlenimlerinden biri şudur:

"...afyonla haşır neşir olan hiç kimse uzun süre gülemmez: Onun verdiği keyfin bile ciddi ve vakur bir mahiyeti vardır; afyon tiryakisi en mesut anında dahi l'Allegro (neşeli adam) bir kılığa bürünmez: O esnada bile söyledikleri ve düşündükleriyle tam bir Il Penseroso' ya (düşünceli adam) dönüşmüştür." (4)

Genel kanının aksine afyon kullanımının kesinlikle uyuşukluğa neden olmayacağını vurgulayan De Quincey, tersine kendisini sıklıkla gezmeye yönelten afyon deneyimini (4) şu şekilde betimlemektedir:

"Zira bana öyle geliyordu ki o esnada adeta evvela hayatın hengamesiyle aramda bir mesafe hasıl oluyor, ondan uzaklaşıyordum; tüm o telaş, hararet ve ihtilaf erteleniyor, kalbimin derinliklerindeki mahrem azaba bir teneffüs ihsan oluyor, tüm dertler mübarek bir gün gelmiş gibi paydos ederek istirahat çekiliyordu..." (4)

Morfin: "25 Birim Suda Erimiş Beyaz Kristal"

Tıp doktoru olan Rus yazar Mihail Bulgakov'un otobiyografik unsurlar içeren *Morfin* (8) adlı uzun öyküsünde, yirmi beş yaşında bir genç olan Sergey Polyakov adlı doktorun kötüye kullanımla başlayıp bağımlılığa dönüşen ve intiharla sonuçlanan hikayesini ardından kalan günlüklerle anlatmaktadır. Ağrılarını dindirme amacıyla başlayıp kendi tabiriyle "*morfinmanlık*"la

devam eden bu sürecin son merhalesinde umudu kalmayan Dr. Polyakov intihar mektubunda şöyle yazar: “...*Tedavi olmaktan vazgeçtim. Hiç ümit yok. Daha fazla acı çekmek de istemiyorum. Yeterince denedim. İnsanları uyarıyorum, 25 birim suda erimiş beyaz kristaller konusunda dikkatli olsunlar. Ben çok inandım o kristallere ve onlar mahvettiler beni...*” (8)

Edebiyatta alkol ve madde kullanımıyla kendine zarar veren çok sayıda doktordan biri olan Dr. Polyakov karakteri (10) morfin kullanım sürecinde bir gün önünde duran kitaptan “...*sıkıntılı ruhsal durum, asabiyet, bellek zayıflaması, kimi zaman halüsinasyon...*” (8) gibi morfin yoksunluğu semptomlarının yer aldığı sayfayı okur ve ardından burada yazanlara yönelik yaşantıları sonucu oluşan düşüncelerini trajik bir şekilde ifade eder:

“*Hiç halüsinasyon yaşamadım ama geri kalanın sıkıcı, amiyane, anlamsız olduğunu söyleyebilirim. Sıkıntılı ruhsal durummuş! Bu korkunç hastalığa yakalanmış biri olarak, tüm doktorları hastalarına daha merhametli davranmaları için uyarıyorum. Bir morfinmanı bir ya da iki saatliğine morfinden mahrum bırakmak sıkıntılı duruma yol açmaz; onları ölüme götürür. Hava yetmez onlara, yutkunsalar da soluk alamazlar... Oysa bedenlerinde bu şeyi hırsla arzu etmeyen tek bir hücre dahi yoktur da... Nedir bu şey? Belirlenemeyen, açıklanamayan bir şey. Kısacası, insan ortadan kalkar: Kapanmıştır. Hareket eden, acı çeken varlık artık bir cesettir. Morfinden başka hiçbir düşüncesi, hiçbir isteği yoktur. Susuzluktan ölmek, morfin açlığıyla ölmeye oranla cennettir, huzurlu bir ölümdür. Canlıken ölen birinin son küçük hava kabarcıklarını içine çekmesine, göğsünün derisini tırnaklarıyla paralamasına benzer; yahut bir tanrıtanımazın alevin dilleri ayaklarını ilk yalamaya başladığında ateşin içinde inlemesine, kıvrınmasına...*” (8)

Kokain: “Ampulde Şeytan”

Morfin kullanımının yanı sıra kokaini de deneyen Dr. Polyakov, “*Ampulde şeytan!*” (8) olarak nitelediği kokainin esrikliğini nasıl deneyimlediğini şu şekilde aktarmaktadır:

“*Etkisi şöyle oluyor: %2’lik ilk iğnenin vurulmasının ardından, neredeyse bir anda, muazzam bir coşkuya dönüşen huzurlu bir ruhsal durum başlıyor. Bir veya iki dakika sürüyor bu, sonra iz bırakmadan, sanki hiçbir şey olmamışçasına kayboluyor. Arkasından acı, dehşet, karanlık başlıyor...*” (8)

Kokain kullanımı ilk ve son olan Dr. Polyakov bu konuda “...*benimki gibi bir kaderin beklediği herkesi uyarıyorum: Siz siz olun, morfini bırakıp kokaine geçmeyin! Kokain iğrenç, sinsi bir zehirdir...*” (8) demektedir.

Sonuç

Dünyaya bilimin yaptığı gibi doğrudan seslenmeyen kurgusal edebiyat, belirli bir bilinç tarzı oluşturarak dolaylı bir şekilde

yaklaşmaktadır (11). Bu çalışmada incelenen edebi yapıtların bir kısmı otobiyografik olma özelliğine sahipken, diğerleri ise tamamen kurgusal niteliktedir. “Herhangi bir kurgusal bağımlılık tasvirinin okuyucusu için önemli olan şeyse onun akla yatkınlığıdır.” (10) Bunun yanında yazarların alkol ve madde kullanımına yönelik kurgusal anlatımlarının, Husserl’in “başkasının deneyiminin tıpkı söz konusu deneyimi sanki kendisi yaşıyormuşçasına imgesel bir yeniden üretimi” (12) olarak düşündüğü empati mefhumuyla örtüştüğü de söylenebilir.

İlginç bir şekilde alkol ve madde kullanımıyla ilgili yapıtların çoğunun Adsız Alkolikler (AA) toplantılarındaki katılımcıların anlatım tarzına sahip olduğu görülmektedir (10). Alkol kullanım bozukluğu yaşayan bireylerin tedavi sürecinde faydalandıkları dünya çapında çok sayıda şubesi bulunan önemli bir kendine yardım grubu olan AA toplantılarında (25), bağımlıların iyileşme üzerindeki terapötik etkisinden dolayı kendi yaşam hikayelerini defalarca anlatmaları ve AA’nın On İki Basamağı’nda yer alan hususların kendi hayatlarını incelemelerinin önemini anlatıyor olması, bu otobiyografik edebi anlatımların AA tarzına benzerliğinin nedenini açıklayabilir (10).

Bir edebi yapıt ilgi nesnesi olmadığı sürece okunmaz (15). Bağımlılık alanında çalışan profesyoneller, yakın çevresinde alkol ve madde kullanım bozukluğu olan bireyler bulunanlar ve bizzat bu sorunla mücadele eden kimseler için ilgi nesnesi olabilecek bu yapıtlar düşüncelerimize hitap ettiği gibi edebi anlatımları itibarıyla duygularımız üzerinde de etkili olmaktadır. Mevzu bahis yapıtların fenomenolojik açıdan ele alındığı çalışmalar ise düşüncelerimizin dolayısıyla duygularımızın sonuç itibarıyla de davranışlarımızın değişimine kadar etkili olabilecek bakış açısını yönetsel olarak ilgililerine sunarak alkol ve madde bağımlılığı alanına felsefi temeli olan bir disiplinle katkıda bulunabilir. Fenomenolojik bakışla alkol ve madde kullanımına yönelik halihazırda bulunan düşüncelerimizin ve duygularımızın dışına çıkabilmek amacıyla bu deneyimin tezahürlerinin incelendiği bu makalede yer almayan edebi yapıtları da dahil ederek daha fazla sayıda fenomenolojik betimleme alıntılanabilmektedir. Edebi yapıtlarda alkol ve madde kullanımının bilinçli bir deneyim olarak içeriğinin ve anlamının yazarları tarafından ifade edilen bu tasvirleri üzerinde Husserl’in fenomenolojik indirgeme yöntemiyle analizi yapılarak ortaya çıkan fenomenlerin incelenmesi de başka bir çalışmanın konusu olabilir.

Kaynaklar

1. Simmel JM. Acı Yudum. 3. Baskı. İstanbul: E Yayınları; 1975.
2. Atabek E. Alkol ve İnsan. 1. Baskı. İstanbul: Kelebek Yayınları; 1982.
3. Zuardi AW. History of cannabis as a medicine: a review. Braz J Psychiatry 2006; 28(2): 153-157.
4. De Quincey T. Bir İngiliz Afyon Tiryakisinin İtirafı. 4. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; 2020.

5. Baudelaire C. Şarabın Şiiri Esrarın Şiiri. 3. Baskı. İstanbul: Dedalus Kitap; 2019.
6. London J. John Barleycorn: Bir Alkolğin Anıları. 1. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları; 2015.
7. Svevo I. Cömert Şarap. 1. Baskı. İstanbul: Epsilon Yayınevi; 2019.
8. Bulgakov M. Morfin. 2. Baskı. İstanbul: Can Sanat Yayınları; 2019.
9. Benjamin W. Esrar Üzerine. 2. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi; 2015.
10. Day E, Smith I. Literary and biographical perspectives on substance use. *Adv Psychiatr Treat* 2003; 9(1): 62-68.
11. Van Manen M. Phenomenology of the novel, or how do novels teach? *Phenomenology + Pedagogy* 1985; 3(3): 177-187.
12. Smith DW. Husserl. 1. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları; 2019.
13. Husserl E. Fenomenoloji Üzerine Beş Ders. 4. Baskı. Ankara: BilgeSu Yayıncılık; 2017.
14. Tarhan DE. Husserl fenomenolojisinde bilinç yaşantıları ve modifikasyon. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 2021; 11(3): 1125-1141.
15. Townsend DW. Phenomenology and the form of the novel: toward an expanded critical method. *Philos Phenomenol Res* 1974; 34(3): 331-338.
16. Tarhan DE. Husserl fenomenolojisi ve fenomenolojik psikoterapi üzerine. *Phainomena Fenomenoloji ve Zihin Felsefesi Dergisi* 2020; 2: 25-40.
17. Proust M. Kayıp Zamanın İzinde. Albertine Kayıp. 23. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları; 2019.
18. Gökalp N. Psikoloji Felsefesi. 1. Baskı. Ankara: Ebabil Yayınları; 2010.
19. Bal H. Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri (Uygulamalı-Örneklî). 1. Baskı. İstanbul: Sentez Yayınları; 2016.
20. Zahavi D. Husserl' in Fenomenolojisi. 1. Baskı. İstanbul: Say Yayınları; 2018.
21. Shosha GA. Employment of Colaizzi's strategy in descriptive phenomenology: a reflection of a researcher. *Eur Sci J* 2012; 8(27): 13.
22. Wojnar DM, Swanson KM. Phenomenology: an exploration. *J Holist Nurs* 2007; 25(3): 172-180.
23. Proust M. Edebiyat ve Sanat Yazıları. 3. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları; 2020.
24. Schivelbusch W. Keyif Verici Maddelerin Tarihi: Cennet, Tat ve Mantık. 3. Baskı. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi; 2020.
25. Yıldız A. Dünyada ve Türkiye'de adsız alkolikler. *Bağımlılık Dergisi* 2021; 22(2): 187-207.